

Izborni sustav – što ne valja?

Gordan Struić

Nasuprot državama koje su se u ustavima *explicite* opredijelile za razmjerni izborni sustav, Ustavom Republike Srbije to je učinjeno *implicit*

Izborne reforme tijekom dva desetljeća

Otkako su Ustavom Republike Srbije 1990. ukinuti delegatski izbori kao oblik posrednih nekompetitivnih izbora¹ predstavničkih tijela u SFR Jugoslaviji od 1974. do 1990. i rekonstitucionalizirani kompetitivni neposredni izbori s općim i jednakim biračkim pravom i tajnim glasovanjem,² u nešto više od dva desetljeća sustav za izbor članova najvišega predstavničkog tijela u Srbiji promijenjen je nekoliko puta. Osim korjenite tipološke reforme izbornog sustava već nakon prvog ciklusa izbora, česte su bile i reforme njegovih pojedinih elemenata. Na prvim višestranačkim izborima za Narodnu skupštinu nakon Drugoga svjetskog rata³ u prosincu 1990. narodni poslanici birani su dvokružnim većinskim izbornim sustavom, a Srbija je bila podijeljena na 250 izbornih jedinica u kojima se glasovalo za isto toliko poslanika. Već na prvim sljedećim, prijevremenim izborima u prosincu 1992. narodni poslanici birani su razmjernim izbornim sustavom u devet izbornih jedinica, uz primjenu D'Hondtove metode preračunavanja glasova u mandate i petpostotnoga izbornog praga. Prema jednakim izbornim pravilima održani su i prijevremeni izbori u prosincu 1993. Četvrti parlamentarni izbori održani su 21. rujna 1997, kao prvi redoviti izbori nakon 1990, a karakteriziralo ih je redefiniranje izbornih jedinica čiji je broj povećan s devet na čak 29. Tim je povećanjem značajno smanjen prosječan broj poslanika koji se bira u izbornoj jedinici – sa 27,8 na 8,6 – što je rezultiralo raspodjelom poslaničkih mandata u korist većih stranaka. Na petim prijevremenim izborima 24.

Gordan Struić, diplomirani pravnik, polaznik poslijediplomskoga specijalističkog studija "Regionalne komparativne studije Srednje i Jugoistočne Europe" na Fakultetu političkih znanosti. Zaposlen kao stručni suradnik u Hrvatskom saboru. E-pošta: goran.struic@gmail.com

prosina 2000, održanima na temelju Zakona o izboru narodnih poslanika⁴ koji je, uz povećanje izmjene i dopune, i danas na snazi, poslanici su birani u okviru Srbije kao jedne izborne jedinice, što je dovelo do visoke razmjernosti koja je djelomice smanjena D'Hondtovom metodom kao jednim od najnerazmjernijih postupaka preračunavanja glasova u mandate i izbornim pragom od pet posto kojim je spriječena veća fragmentacija stranačkog sustava (Orlović, 2012:25-27). U skladu s istim pravilima tri su puta zaredom održani prijevremeni parlamentarni izbori (2003, 2007. i 2008). No valja zabilježiti da je 2004. ukinut izborni prag od pet posto za manjinske liste te je za njih na snazi ostao samo prirodni prag.⁵ Posljednja izborna reforma uslijedila je u svibnju 2011, nepunu godinu dana prije održavanja devetih po redu i tek trećih redovitih izbora, kada je donesen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika.⁶ Njime su, među ostalim, uspostavljen model zatvorenih lista, osiguran veći stupanj zastupljenosti žena u parlamentu i ublaženo ustavno rješenje koje se tiče tzv. *bianco* ostavke.

Ustavni i zakonski okvir

Nasuprot državama koje su se u ustavima *explicite* opredijele za razmjerni izborni sustav – kao što je to učinjeno u austrijskoj (čl. 26. st. 1), belgijskoj (čl. 62. st. 2), češkoj (čl. 18. st. 1), estonskoj (čl. 60. st. 1), norveškoj (čl. 59. st. 1), poljskoj (čl. 96. st. 2), portugalskoj (čl. 113. st. 5), slovenskoj (čl. 80. st. 5) i španjolskoj (čl. 68. st. 3) – Ustavom Republike Srbije⁷ to je učinjeno *implicito*. Imajući u vidu da su izborne liste jedan od glavnih strukturnih elemenata izbornog sustava i da su vezane, iako ne beziznimno (Kasapović, 2003:138), za razmjerni

*Iako ratio constitutionis instituta
bianco ostavke čini nastojanje da
se spriječi trgovanje poslaničkim
mandatima, takve pokušaje
napuštanja načela slobodnog
mandata u Austriji i Njemačkoj
tridesetih godina 20. stoljeća ustavni
sudovi proglasili neustavnima,
dok je to rješenje još na snazi samo
u Indiji, Bangladešu, Južnoafričkoj
Republici i Pakistanu*

sustav, takav bi zaključak proizlazio iz čl. 102. st. 2. Ustava prema kojemu je narodni poslanik slobodan da pod uvjetima koji su određeni zakonom neopozivo stavi svoj mandat na raspolaganje političkoj stranci na čiji je prijedlog izabran, kao i iz čl. 112. broj 11 - rujan 2012.

st. 1. t. 3. Ustava koji propisuje da predsjednik Republike predlaže Narodnoj skupštini kandidata za predsjednika Vlade nakon što sasluša mišljenje predstavnika izabranih izbornih lista. Pitanja izbora i prestanka mandata narodnih poslanika ne čine dio ustavne materije nego su uređena Zakonom o izboru narodnih poslanika,⁸ a za njegovo donošenje dovoljna je obična većina glasova poslanika u Narodnoj skupštini. Usporedbe radi, prema čl. 83. st. 2. Ustava Republike Hrvatske⁹ za donošenje Zakona o izborima zastupnika u Hrvatski sabor potrebna je većina glasova svih zastupnika, dok je prema čl. 80. st. 4. Ustava Republike Slovenije¹⁰ za donošenje Zakona o volitvah v Državni zbor potrebna dvotrećinska većina glasova svih zastupnika, to jest ista većina koja donosi i mijenja Ustav.

Razmatrajući osnovne elemente izbornog sustava sadržane u Zakonu o izboru narodnih poslanika, valja najprije izdvojiti to da se narodni poslanici biraju u okviru Srbije kao jedne izborne jedinice, i to na temelju izbornih lista, a poslanički mandati raspodjeljuju se razmjerno broju glasova koje su dobile izborne liste (čl. 4). Izborne liste kandidata za narodne poslanike mogu podnijeti registrirane političke stranke, koalicije političkih stranaka i skupine građana (čl. 40), s time da na listi može biti najviše 250 kandidata koliko ima i poslanika u Narodnoj skupštini (čl. 3). Među svaka tri kandidata po redosljedu na izbornoj listi (prva tri mjesta, druga tri mjesta i tako do kraja liste) mora biti najmanje po jedan pripadnik podzastupljenog spola na listi (čl. 40a. st. 1), što predstavlja mjeru pozitivne diskriminacije koja praktično jamči jednu trećinu žena na izbornim listama i osigurava veći stupanj zastupljenosti žena u parlamentu. Na potonjem tragu, zanimljiv je podatak da je u sazivu skupštine Srbije 1986. bilo 23,5 posto, a u sazivu Narodne skupštine 1990. samo 1,6 posto žena. Postotak žena značajnije se povećao tek 2000. kada je izabrano 10,8 posto, 2003. godine 12,4 posto, 2007. godine 20 posto, a 2008. godine 21,6 posto žena (Pajvančić, 2011:123-126; Orlović, 2008:147-148). Uz izbornu listu, Republičkoj izbornoj komisiji mora se najkasnije 15 dana prije dana održavanja izbora dostaviti i najmanje 10.000 sudski ovjerenih izjava birača da svojim potpisom podržavaju neku izbornu listu (čl. 43. i 44).

Svakoj izbornoj listi pripada broj mandata koji je razmjernan broju dobivenih glasova (čl. 80), s time da u raspodjeli poslaničkih mandata sudjeluju samo one izborne liste koje su dobile najmanje pet posto od ukupnog broja glasova birača koji su glasovali. Isti izborni cenzus koristi se još od uvođenja razmjernoga izbornog sustava. No 2004. zakonodavac je napravio iznimku za izborne liste političkih stranaka nacionalnih manjina¹¹ koje u raspodjeli poslaničkih mandata sudjeluju bez obzira na broj glasova koje su dobile (čl. 81). Riječ je o mjeri pozitivne diskriminacije uvedenoj nakon što na parlamentarnim izborima 2003. nijedna stranka nacionalnih manjina nije uspjela ući u Narodnu skupštinu (Orlović, 2008:149). U tom smislu vrijedi spomenuti da su već 2007. stranke nacionalnih manjina osvojile osam mandata,¹² 2008. sedam mandata,¹³ dok su na posljednjim izborima 6. svibnja 2012. osvojile deset mandata.¹⁴

Mandati se raspodjeljuju korištenjem sustava najvećeg količnika, to jest D'Hondtove metode, tako da se ukupan broj gla-

Tablica 1. Rezultati izbora za poslanike Narodne skupštine 6. svibnja 2012.*

Naziv izborne liste	Broj dobivenih glasova	% birača koji su glasovali	Broj osvojenih mandata	% osvojenih mandata
Pokrenimo Srbiju – Tomislav Nikolić (Srpska napredna stranka, Nova Srbija, Asocijacija malih i srednjih preduzeća i preduzetnika Srbije, Koalicija udruženja izbeglica u Republici Srbiji, Pokret snaga Srbije – BK, Narodna seljačka stranka, Bošnjačka narodna stranka, Demokratska partija Makedonaca, Romska partija, Pokret vlašskog ujedinjenja, Pokret socijalista, Pokret privredni preporod Srbije)	940.659	24,04	73	29,2
Izbor za bolji život – Boris Tadić	863.294	22,06	67	26,8
Ivica Dačić – Socijalistička partija Srbije (SPS), Partija ujedinjenih penzionera Srbije (PUPS), Jedinstvena Srbija (JS)	567.689	14,51	44	17,6
Demokratska stranka Srbije – Vojislav Koštunica	273.532	6,99	21	8,4
Čedomir Jovanović – Preokret (Liberalno-demokratska partija, Srpski pokret obnove, Socijaldemokratska unija, Bogata Srbija, Vojvodanska partija, Demokratska partija Sandžaka, Zelena ekološka partija – zeleni, Partija Bugara Srbije)	255.546	6,53	19	7,6
Ujedinjeni regioni Srbije – Mladen Dinkić	215.666	5,51	16	6,4
Srpska radikalna stranka – dr.Vojislav Šešelj	180.558	4,61	0	0
Dveri za život Srbije	169.590	4,33	0	0
Vajdasági Magyar Szövetség-Pásztor István – Savez vojvodanskih Mađara-Ištvan Pastor	68.323	1,75	5	2
Pokret radnika i seljaka	57.199	1,46	0	0
Komunistička partija – Josip Broz	28.977	0,74	0	0
Stranka demokratske akcije Sandžaka – dr. Sulejman Ugljanin	27.708	0,71	2	0,8
Sve zajedno: BDZ, GSM, DZH, DZVM, Slovačka stranka – Emir Elfić	24.993	0,64	1	0,4
Nijedan od ponuđenih odgovora	22.905	0,59	1	0,4
Socijaldemokratski savez – Nebojša Leković	16.572	0,42	0	0
Koalicija Albanaca Preševske doline – Koalicioni i Shqiptarëve të Luginës së Preševës	13.384	0,34	1	0,4
Reformistička stranka – prof. dr. Milan Višnjić	8.867	0,23	0	0
Crnogorska partija – Nenad Stević	3.855	0,10	0	0

* Od ukupno 6.770.013 birača upisanih u birački spisak, na parlamentarnim izborima 2012. glasovalo je 3.912.904 birača, tj. 57,8%.

Izvor: Izvještaj Republičke izborne komisije o ukupnim rezultatima izbora za narodne poslanike Narodne skupštine ("Službeni glasnik RS", br. 48/12).

sova koji je dobila svaka pojedina izborna lista dijeli brojevima od jedan do 250 koliko se bira poslanika. Zakon predviđa da se dobiveni količnici razvrstavaju po veličini, a u obzir se uzima 250 najvećih količnika – svaka izborna lista dobiva onoliko mandata koliko tih količnika na nju otpada. Dobiju li dvije ili više lista iste količnike na temelju kojih se dodjeljuje jedan mandat, a više nema neraspodijeljenih mandata, mandat pripada onoj listi koja je dobila ukupno veći broj glasova birača. Ako nijedna lista nije prešla izborni prag od pet posto, mandati se, također, raspodjeljuju primjenom sustava najvećeg količnika (čl. 82).

Uvođenje zatvorenih lista

Kada je 1992. uveden razmjerni izborni sustav, istim zakonom bilo je predviđeno da će se poslanički mandati raspodjeljivati tako da se jedna trećina dobivenih mandata dodijeli kandidatima s izborne liste prema njihovu redosljedju na njoj, dok će u raspodjeli ostalih mandata podnositelj liste biti vezan samo prijedlozima s liste, ali ne i redosljedjom kandidata.¹⁵ Donošenjem Zakona o izboru narodnih poslanika 2000. uveden je model izborne liste koji je, osim jedne iznimke (Gvajane), posve

nepoznat u svijetu.¹⁶ Naime, kako je čl. 84. toga zakona predviđao obvezu podnositelja izborne liste da dostavi podatke Republičkoj izbornoj komisiji o tome kojim se kandidatima s izborne liste dodjeljuju poslanički mandati, odatle je proizlazilo da su stranke bile potpuno slobodne u raspodjeli mandata u okviru onoga broja mandata koji im je pripao na temelju izbornih rezultata. Takvo rješenje bilo je na snazi od 2000. do 2011. godine. Najprije je u travnju 2011. Ustavni sud Republike Srbije utvrdio da je odredba čl. 84. u neskladu s Ustavom,¹⁷ a malo više od mjesec dana kasnije, u svibnju 2011, ozakonjen je model zatvorenih lista koji je uobličen u izmijenjenoj odredbi čl. 84. prema kojoj Republička izborna komisija najkasnije u roku od deset dana od dana objave ukupnih rezultata izbora sve dobivene mandate s izborne liste dodjeljuje kandidatima prema redosljedu na izbornoj listi, počevši od prvog kandidata s liste. Drugim riječima, nakon utvrđenih rezultata izbora političke stranke više nemaju slobodu u raspodjeli mandata kandidatima na izbornoj listi, nego se mandati dodjeljuju prema unaprijed utvrđenom redosljedu kandidata.

Pitanje *bianco* ostavke

Otkako je Ustavom iz 2006. propisano da je narodni poslanik slobodan da pod uvjetima koji su određeni zakonom neopozivo stavi svoj mandat na raspolaganje političkoj stranci na čiji je prijedlog izabran (čl. 102. st. 2), uvođenje instituta *bianco* ostavke – kojim je zastupnički mandat postao zapravo samo formalno-pravno slobodan – izazvalo je brojne prijepore stručne i šire javnosti. Iako *ratio constitutionis* instituta *bianco* ostavke čini nastojanje da se spriječi trgovanje poslaničkim mandatima, takve pokušaje napuštanja načela slobodnog mandata u Austriji i Nje-

mandata.¹⁹ Unatoč svemu, u Ustav iz 2006. ugrađena je odredba čl. 102. st. 2. kojom je dotadašnji koncept poprimio značajke imperativnog mandata i kojom je nastalo ozbiljno proturječje s ustavnim načelima suverenosti građana, vladavine prava i neposrednim izborima (čl. 2. i 3), jamstvima uloge političkih stranaka u demokratskom oblikovanju političke volje građana i zabranom da političke stranke ne mogu neposredno vršiti vlast (čl. 5) te ustavnim odredbama kojima se jamči biračko pravo građana (čl. 52). Na tragu tih proturječja, prvi korak u smjeru određivanja pravne prirode poslaničkog mandata učinjen je u svibnju 2010. Odlukom Ustavnog suda (IUz-52/2008, Službeni glasnik RS, br. 34/10) kojom je ukinuta regulativa *bianco* ostavki na lokalnoj razini (čl. 47. Zakona o lokalnim izborima²⁰), a potom i u svibnju 2011, kada je zakonom regulirana *bianco* ostavka na republičkoj razini. Prema novom čl. 88. st. 2. Zakona o izboru narodnih poslanika, poslanik osobno podnosi ostavku ovjerenu kod nadležnog tijela predsjedniku Narodne skupštine u roku od tri dana od dana ovjere. Iako time nije ukinuta *bianco* ostavka – za to bi valjalo izmijeniti odredbu čl. 102. st. 1. Ustava – postojeće ustavno rješenje ipak je donekle ublaženo: kratak rok od tri dana propisan je zato da bi se spriječila mogućnost potpisivanja ostavke znatno unaprijed, dok je načinom njezina podnošenja pravilno definirana priroda ostavke koja se isključivo podnosi osobno.

Zaključna razmatranja

Razmotri li se izborni sustav Srbije u razdoblju od 1990. do 2011, može se iščitati inklinacija njegovu neprestanom propitivanju. Razloge učestalih promjena izbornog zakonodavstva valjalo bi sagledavati u kontekstu iskustava postkomunističkih država Istočne Europe i njihova nastojanja da iznađu učinkovit model izbornog sustava, ali i kroz prizmu odnosa snaga relevantnih političkih opcija. Iako je posljednjom izbornom reformom iz svibnja 2011. usvojen dio zahtjeva da se promijene pojedina zakonska rješenja koja su često bila predmetom kritike (model izbornih lista, postotak zastupljenosti žena, *bianco* ostavka), još uvijek postoje elementi koji se redovito ističu u prvi plan u raspravama o učincima važećega izbornog sustava i potrebi njegova redizajna.

Naime, otkako je 2000. zakonodavac propisao da se poslanici biraju razmjernim izborima u jednoj izbornoj jedinici, u četiri saziva Narodne skupštine nije postojala ravnomjerna teritorijalna predstavljenost, jer prosječno stotinjak općina u kojima živi oko milijun i pol birača nije imalo svoje predstavnike. Primjera radi, u prethodnom sazivu iz dva grada, Beograda i Novog Sada, bilo je 39,2 posto narodnih poslanika, iako je udio njihovih birača u ukupnome biračkom tijelu Srbije samo 26,9 posto. Pritom vrijedi primijetiti da tijekom osam saziva Narodne skupštine čak 17 općina nije imalo predstavnike sa svoga područja (Jovanović (2008:128-129)).²¹

Sljedeći element koji se redovito ističe u raspravama o učincima važećega izbornog sustava jest fragmentiranost stranačkog sustava. Zakonski izborni prag od pet posto, koji se primjenjuje od uvođenja razmjernoga izbornog ustava 1992, dosad nije posve polučio očekivane rezultate, budući da manje

Otkako je 2000. zakonodavac propisao da se poslanici biraju razmjernim izborima u jednoj izbornoj jedinici, u četiri saziva Narodne skupštine nije postojala ravnomjerna teritorijalna predstavljenost, jer prosječno stotinjak općina u kojima živi oko milijun i pol birača nije imalo svoje predstavnike

mačkoj tridesetih godina 20. stoljeća ustavni su sudovi proglasili neustavnima (Jovanović, 2006:671), dok je u usporednome ustavnom pravu to rješenje još na snazi samo u Indiji, Bangladešu, Južnoafričkoj Republici i Pakistanu.¹⁸ Povrh toga, vrijedi spomenuti da je Ustavni sud Republike Srbije još 2003. ukinuo dvije zakonske odredbe koje su bile suprotne načelu slobodnog broj 11 - rujna 2012.

stranke izmiču toj prepriki pribjegavajući predizbornim koalicijama ili nastupajući na listama većih stranaka kako bi ušle u parlament i potom osnovale svoje klubove poslanika (Orlović, 2012:27). Uvid u podatke o prethodnom sazivu²² od 11. lipnja 2008. otkriva da su u Narodnu skupštinu ušle čak 22 stranke, zabilježeno je deset poslaničkih klubova i dva samostalna narodna poslanika, a nakon izbora 6. svibnja 2012. broj stranaka u Narodnoj skupštini gotovo se udvostručio i ima ih čak 36.²³ Iako postoji nekoliko mehanizama kojima se može smanjiti stupanj fragmentiranosti stranačkog sustava (primjerice, stupnjevanje cenzusa²⁴) i tako otkloniti njegove posljedice što se izražavaju u obliku težeg formiranja parlamentarne većine i nestabilnije koalicijske vlade s više partnera, u odabiru konkretnog rješenja valjalo bi – kao i kod drugih zahvata u pojedine elemente izbornog sustava – postupati s dužnom pažnjom i voditi računa o suodnosu tih elemenata i njihovoj ravnoteži. U protivnom, korekcije učinjene bez smišljenog plana mogle bi iziskivati nove reforme.

Bilješke

- 1 Podrobnije o tome u: Kasapović (2003: 58-59).
- 2 Čl. 42. st. 2. Ustava Republike Srbije iz 1990. (Službeni glasnik RS, br. 1/90).
- 3 Poblji prikaz izbornih sustava u Srbiji tijekom 19. i 20. stoljeća vidjeti u: Marković (2007).
- 4 Službeni glasnik RS, br. 35/00.
- 5 Uvođenje prirodnog praga znači da se ukupan broj glasova birača koji su izašli na izbore dijeli s ukupnim brojem poslaničkih mjesta kako bi se dobio broj glasova za jedno poslaničko mjesto. Nakon što se broj glasova koje osvoje stranke nacionalnih manjina podijeli s brojem glasova za jedno poslaničko mjesto, dobiveni rezultat predstavlja broj njihovih mandata (usp. Orlović, 2008:91-92).
- 6 Službeni glasnik RS, br. 36/11.
- 7 Službeni glasnik RS, br. 98/06.
- 8 Čl. 1. Zakona o izboru narodnih poslanika (Službeni glasnik RS, br. 35/00, 57/03); Odluka Ustavnog suda RS, 72/03; čl. 24. Zakona o finansiranju političkih stranaka, 75/03. i ispravak potonjeg zakona, 18/04, 85/05; čl. 431. Krivičnog zakonika, 101/05; Zakon o izmenama zakona kojima su određene novčane kazne za privredne prestupe i prekršaje, 104/09; čl. 29. Zakona o jedinstvenom biračkom spisku, 28/11; Odluka Ustavnog suda RS, 36/11.
- 9 Narodne novine, br. 56/90, 135/97, 8/98. – pročišćeni tekst; 113/00, 124/00. – pročišćeni tekst; 28/01, 41/01. – pročišćeni tekst; 55/01. – ispravak; 76/10., 85/10. – pročišćeni tekst.
- 10 Uradni list Republike Slovenije, br. 33/91, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04. i 68/06.
- 11 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izboru narodnih poslanika (Službeni glasnik RS, br. 18/04) tada nije predvidio i manji broj potpisa nužan za podnošenje izborne liste stranaka nacionalnih manjina (10.000), pa je Republička izborna komisija donijela Uputstvo za sprovođenje Zakona o izboru narodnih poslanika (Službeni glasnik RS, br. 28/08) prema kojemu je dovoljno prikupiti 3.000 potpisa (čl. 28. t. 8. Uputstva). Ipak, kako Komisija nije imala ovlast ni propisati

uvjete za ostvarivanje izbornih prava ni propisati potreban broj potpisa birača koji podržavaju izbornu listu, Ustavni sud RS donio je Rješenje br. IU-42/2008 (Službeni glasnik RS, br. 37/08) kojim je obustavljeno izvršenje pojedinačnih akata i radnji na temelju navedene odredbe Uputstva.

- 12 <http://www.rik.parlament.gov.rs/Slike4/Raspodela%20mandata210107.jpg> (pristup: 26. svibnja 2012).
- 13 <http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/Rezultati/2-Mandati08.jpg> (pristup: 26. svibnja 2012).
- 14 <http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/Rezultati/2012%20KarteParlamentarni.pdf> (pristup: 26. svibnja 2012).
- 15 Čl. 98. Zakona o izboru narodnih poslanika u Narodnu skupštinu Republike Srbije (Službeni glasnik RS, br. 79/92).
- 16 U tom smislu vidjeti: <http://aceproject.org/ace-en/topics/es/esd/esd02/esd02c/esd02c01> (pristup: 26. svibnja 2012) te Pejić (2012:84-85).
- 17 Odluka Ustavnog suda RS, IU-42/2008 od 14. travnja 2011. (Službeni glasnik RS, br. 28/11).
- 18 Vidjeti podrobnije u: Venice Commission Report on the imperative mandate and similar practices, CDL-AD (2009)027. Izvješće je dostupno na adresi: [http://www.venice.coe.int/docs/2009/CDL-AD\(2009\)027-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2009/CDL-AD(2009)027-e.asp) (pristup: 26. svibnja 2012).
- 19 Riječ je o čl. 88. st. 1. t. 1. i 9. Zakona o izboru narodnih poslanika iz 2000. prema kojem je poslaniku prestajao mandat prije isteka vremena na koje je izabran, među ostalim i onda kada mu prestane članstvo u političkoj stranci ili koaliciji na čijoj je izbornoj listi izabran za poslanika te brisanjem iz registra kod nadležnog tijela političke stranke, odnosno druge političke organizacije na čijoj je izbornoj listi izabran. Vidjeti obrazloženje Odluke IU-197/2002, Službeni glasnik RS, br. 57/03.
- 20 Službeni glasnik RS, br. 129/07.
- 21 Jovanović (2008:117) navodi da u Srbiji postoji "specifična metropolizacija političke reprezentacije koja se ogleda u nadpredstavljenoosti velikih gradova, posebno Beograda i Novog Sada".
- 22 Za političke stranke vidjeti: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/sastav/politicke-stranke/saziv-od-11-juna-2008-godine.1569.html>, a za poslaničke klubove: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-/sastav/poslanicke-grupe/saziv-od-11-juna-2008-godine.1567.html> (pristup: 26. svibnja 2012).
- 23 Rezultate izbora vidjeti u: Izveštaj Republičke izborne komisije o ukupnim rezultatima izbora za narodne poslanike Narodne skupštine (Službeni glasnik RS, br. 48/12).
- 24 Orlović ističe da fragmentacija može biti smanjena stupnjevanjem cenzusa ili uvođenjem neke vrste većinskoga ili mješovitog izbornog sustava. Navodi i da bi i veći broj izbornih jedinica smanjio razmjernost, a time i fragmentiranost stranačkog sustava (2012:34).

Literatura

- Jovanović, M. (2006). Novi ustav Srbije – manipulativni ili neutralni ustavni dizajn. *Politička revija*. (43) 4:663-680.
- Jovanović, M. (2008). Narodna skupština – deformacija teritorijalnog predstavljanja. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu*. (2) 2:117-132.

- Kasapović, M. (2003). *Izborni leksikon*. Zagreb: Politička kultura.
- Marković, S. (2007). Razvoj parlamentarizma u Srbiji. U: Pavlović, V., Orlović, S. (ur.). *Dileme i izazovi parlamentarizma*. Beograd: Fondacija Konrad Adenauer i Fakultet političkih nauka, str. 249-265.
- Orlović, S. (2008). *Politički život Srbije između partitokratije i demokratije*. Beograd: Službeni glasnik.
- Orlović, S. (2012). *Političke posledice izbornog sistema u Srbiji*. Beograd: Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, str. 19-36.
- Pajvančić, M. (2011). Pravo na ravnopravno (ravnomerno) reprezentovanje žena i muškaraca. U: *Preporuke za izmenu izbornog zakonodavstva u Srbiji*. Beograd: National Democratic Institute for International Affairs, str. 115-128.
- Pejić, I. (2012). Izborna lista u srazmenom predstavništvu – iskustvo Srbije. U: Nikolić, O., Đurić, V. (ur.). *Izbori u domaćem i stranom pravu*. Beograd: Institut za uporedno pravo, str. 76-93. ■